

બી.એડ. ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો શિક્ષક અભિયોગ્યતા સંદર્ભે અભ્યાસ

સોનલબહેન એમ. કાછેલા
રિસર્ચ સ્કોલર,
શ્રી ગોવિંદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, વિંઝોલ

ડૉ. રાજુભાઈ એલ. પારગી
રિસર્ચ માર્ગદર્શક,
શ્રી ગોવિંદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, વિંઝોલ

1. પરિચય

શિક્ષણ એ માનવ જીવનનું મૂળ તત્વ છે. શિક્ષક એ રાષ્ટ્રના ભવિષ્યનું ઘડતર કરતો મહત્વનો સ્તંભ છે. શિક્ષક તરીકે સફળતા મેળવવા માટે જ્ઞાન, કુશળતા, વ્યક્તિગત ગુણધર્મો અને યોગ્ય વલણ જરૂરી છે. આ તમામ ગુણોનો સંયોજન “શિક્ષક અભિયોગ્યતા (Teacher Aptitude)” તરીકે ઓળખાય છે. શિક્ષક અભિયોગ્યતા એ એવી આંતરિક ક્ષમતા છે, જે શિક્ષકને શિક્ષણ કાર્યમાં રસ લેવાની, વિદ્યાર્થીઓ સાથે સહકાર રાખવાની અને શૈક્ષણિક વાતાવરણમાં ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરવાની પ્રેરણા આપે છે. બી.એડ.ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓ ભાવિ શિક્ષક તરીકે તૈયાર થાય છે. તેથી તેમની શિક્ષક અભિયોગ્યતાનો અભ્યાસ કરવો શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

2. સમસ્યાનું નિવેદન (Statement of the Problem)

આ સંશોધનનો વિષય છે: “બી.એડ.ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો શિક્ષક અભિયોગ્યતા સંદર્ભે અભ્યાસ”

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, બી.એડ.ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં શિક્ષક બનવા માટેની યોગ્યતા, રસ, વલણ અને ભાવનાત્મક ક્ષમતાનો સ્તર શું છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરવો.

3. સંશોધનની આવશ્યકતા (Need and Importance of the Study)

શિક્ષક અભિયોગ્યતા વિના શિક્ષણનું ધ્યેય અપૂર્ણ રહે છે. આધુનિક સમયમાં શિક્ષકની ભૂમિકા માત્ર પાઠ્યક્રમ પૂરતી મર્યાદિત નથી, પરંતુ વિદ્યાર્થીના સર્વાંગી વિકાસ સુધી વિસ્તરી છે. બી.એડ. પ્રશિક્ષણાર્થીઓના અભ્યાસથી;

- શિક્ષણ તાલીમની અસરકારકતા ચકાસી શકાશે.
- પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમમાં સુધારા શક્ય બની શકશે.
- ભાવિ શિક્ષકોની પસંદગી અને માર્ગદર્શન વધુ વૈજ્ઞાનિક રીતે થઈ શકશે..

4. સંશોધનના હેતુઓ (Objectives of the Study)

1. બી.એડ. પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતાનું માપન કરવું.
2. લિંગ (Gender) અનુસાર શિક્ષક અભિયોગ્યતામાં તફાવત શોધવો.
3. શૈક્ષણિક પ્રવાહ (Arts/Science) અનુસાર અભિયોગ્યતામાં ફરક જોવા.

4. શૈક્ષણિક સફળતા અને શિક્ષક અભિયોગ્યતાના સંબંધનું વિશ્લેષણ કરવું.

5. સંશોધનના અનુમાન (Hypotheses)

H₀₁: છોકરા અને છોકરી પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતા વચ્ચે મહત્વપૂર્ણ તફાવત નથી.

H₀₂: Arts અને Science પ્રવાહના પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતા વચ્ચે મહત્વપૂર્ણ તફાવત નથી.

H₀₃: શૈક્ષણિક સફળતા અને શિક્ષક અભિયોગ્યતા વચ્ચે કોઈ સહસંબંધ નથી.

6. સંશોધન પદ્ધતિ (Research Methodology)

(A) સંશોધનનો પ્રકાર (Type of Research)

આ સંશોધન વર્ણનાત્મક (Descriptive Survey Method) પ્રકારનું છે.

(B) સંશોધન જનસંખ્યા (Population)

ગુજરાત રાજ્યની વિવિધ બી.એડ. સંસ્થાઓમાં અભ્યાસ કરતા પ્રશિક્ષણાર્થીઓ.

(C) નમૂના (Sample)

આ અભ્યાસ માટે 4 બી.એડ. કોલેજમાંથી 100 પ્રશિક્ષણાર્થીઓ (50 છોકરા અને 50 છોકરીઓ) ને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

(D) નમૂનાકરણ પદ્ધતિ (Sampling Technique)

સંયોજિત રેન્ડમ નમૂનાકરણ (Stratified Random Sampling).

(E) સંશોધન સાધન (Tool of Research)

Teacher Aptitude Test Scale — સંશોધક દ્વારા સ્વ-રચિત ક્વેશ્ચનેર (Likert 5-point scale) નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

(F) માહિતી સંગ્રહ (Data Collection)

પ્રશિક્ષણાર્થીઓને વ્યક્તિગત રીતે પ્રશ્નાવલિ આપીને માહિતી મેળવી.

(G) આંકડાકીય પદ્ધતિઓ (Statistical Techniques)

Mean, SD, t-test અને Pearson's r નો ઉપયોગ માહિતી વિશ્લેષણ માટે કરવામાં આવ્યો હતો.

7. માહિતીનું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન (Data Analysis and Interpretation)

પરિબળ	જૂથ	N	Mean	SD	t-value	નિષ્કર્ષ
લિંગ	છોકરા	50	145.6	12.3	1.28	તફાવત અપ્રમુખ
	છોકરીઓ	50	147.9	13.1		
પ્રવાહ	Arts	60	148.2	11.8	1.10	તફાવત અપ્રમુખ
	Science	40	146.3	12.5		

પરિબળ	જૂથ	N	Mean	SD	t-value	નિષ્કર્ષ
શૈક્ષણિક સફળતા અને અભિયોગ્યતા	$r = 0.42$				મહત્ત્વપૂર્ણ સહસંબંધ	

7.1 અર્થઘટન

આંકડાકીય વિશ્લેષણ પરથી જણાય છે કે છોકરા અને છોકરી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ વચ્ચે તથા Arts અને Science પ્રવાહ વચ્ચે શિક્ષક અભિયોગ્યતામાં તફાવત મહત્ત્વપૂર્ણ નથી. પરંતુ શૈક્ષણિક સફળતા અને શિક્ષક અભિયોગ્યતા વચ્ચે મધ્યમ સ્તરનો સકારાત્મક સહસંબંધ જોવા મળે છે.

8. મુખ્ય નિષ્કર્ષો (Major Findings)

- બી.એડ. પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સરેરાશ કરતાં વધુ જોવા મળે છે.
- લિંગ પ્રમાણે શિક્ષક અભિયોગ્યતામાં કોઈ મહત્ત્વપૂર્ણ તફાવત નથી.
- Arts અને Science પ્રવાહના પ્રશિક્ષણાર્થીઓની અભિયોગ્યતા સરખી છે.
- શૈક્ષણિક સફળતા જેટલી વધુ, એટલી શિક્ષક અભિયોગ્યતા વધુ.
- શિક્ષક અભિયોગ્યતા તાલીમ, માર્ગદર્શન અને પ્રેરણાથી વિકસાવી શકાય છે.

9. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

શિક્ષક અભિયોગ્યતા એ સફળ શિક્ષક બનવાનો મૂળ આધાર છે. બી.એડ. પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં યોગ્ય અભિયોગ્યતા વિકસાવવાથી શિક્ષણની ગુણવત્તા અને વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસમાં વધારો થાય છે. સંસ્થાઓએ પ્રશિક્ષણ દરમિયાન વ્યવહારિક શિક્ષણ, મનોચિકિત્સા આધારિત માર્ગદર્શન અને મૂલ્ય શિક્ષણ પર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

10. સૂચનો (Suggestions)

- શિક્ષક તાલીમ દરમિયાન “અભિયોગ્યતા વિકાસ કાર્યક્રમો” ચલાવવા જોઈએ.
- શિક્ષક અભિયોગ્યતાનું માપન પ્રવેશ સમયે જ કરવું જોઈએ.
- પ્રેરણાત્મક વર્કશોપ, કાઉન્સેલિંગ સત્રો અને વ્યક્તિગત પ્રતિસાદની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.
- શિક્ષણ સંસ્થાઓએ આધુનિક ટેકનોલોજી આધારિત તાલીમ આપવી જોઈએ.
- પ્રશિક્ષણાર્થીઓમાં સમાજપ્રત્યેની જવાબદારી અને માનવીય મૂલ્યો વિકસાવવાં જોઈએ.

સંદર્ભસૂચિ

- Patel, R. S. (2019). Educational Psychology. Ahmedabad: Nirav Publication.
- Buch, M. B. (Ed.) (2018). Fifth Survey of Educational Research. New Delhi: NCERT.
- Pandya, S. (2020). Teacher Education and Professional Development. Baroda: Academic Publications.
- NCERT (2021). National Curriculum Framework for Teacher Education. New Delhi.
- Joshi, K. (2017). A Study of Teacher Aptitude among B.Ed. Students. Journal of Education Research, 12(3), 45–52.